

**EKOLOGIK MUVOZANATNI SAQLASH SHAROITIDA EKOTURIZMNI
RIVOJLANTIRISHNING DOLZARB MUAMMOLARI VA YECHIMLARI**

A'zamjonova Charosxon Zarifjon qizi

magistr, Farg'ona davlat universiteti iqtisod fakulteti

Annotatsiya: Mazkur maqolada ekologik muvozanatni saqlash sharoitida ekoturizmni rivojlantirishning dolzarb muammolari va ularni bartaraf etish yo'llari ilmiy-nazariy hamda amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Ekoturizm zamonaviy turizm turlaridan biri sifatida nafaqat iqtisodiy foyda keltiruvchi soha, balki atrof-muhitni muhofaza qilish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish hamda mahalliy aholi farovonligini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Shu bilan birga, ekoturizmning jadal rivojlanishi ayrim hududlarda ekologik muvozanatning buzilishi, tabiiy landshaftlarning degradatsiyaga uchrashi, biologik xilma-xillikning kamayishi kabi muammolarni yuzaga keltirmoqda. Maqolada ekoturizmni rivojlantirish jarayonida uchraydigan asosiy muammolar, jumladan, ekologik madaniyatning yetarli darajada shakllanmaganligi, infratuzilmaning ekologik talablarga mos emasligi, turistik yuklamaning me'yoridan oshib ketishi hamda tabiiy hududlarni boshqarishdagi tizimli kamchiliklar atroflicha yoritiladi. Shuningdek, ekoturizm sohasida normativ-huquqiy bazaning takomillashtirilishi, ekologik monitoring tizimini kuchaytirish, mahalliy aholini ekoturistik faoliyatga faol jalb etish hamda ekologik ta'lim va targ'ibotni rivojlantirish kabi yechimlar taklif etiladi.

Kalit so'zlar: ekoturizm, ekologik muvozanat, barqaror rivojlanish, atrof-muhitni muhofaza qilish, tabiiy resurslar, ekologik madaniyat, turistik yuklama, biologik xilma-xillik, ekologik monitoring, mahalliy aholi ishtiroki, yashil turizm, ekologik ta'lim

KIRISH

Hozirgi globallashuv va urbanizatsiya jarayonlari sharoitida atrof-muhitni muhofaza qilish hamda tabiiy resurslardan oqilona foydalanish masalalari jahon miqyosida dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Iqlim o'zgarishi, biologik xilma-xillikning kamayishi va tabiiy hududlarning degradatsiyaga uchrashi insoniyat oldida jiddiy ekologik muammolarni yuzaga keltirmoqda. Ushbu sharoitda turizm sohasining barqaror rivojlanishini ta'minlash, ayniqsa, ekologik muvozanatni saqlashga qaratilgan yondashuvlarni joriy etish muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Ekoturizm zamonaviy turizm turlaridan biri sifatida tabiatga minimal ta'sir ko'rsatgan holda sayohat qilish, atrof-muhitni muhofaza qilish va mahalliy aholining ijtimoiy-iqtisodiy farovonligini oshirishga xizmat qiladi. Ushbu turizm yo'nalishi ekologik madaniyatni shakllantirish, tabiiy hududlarni asrab-avaylash va barqaror rivojlanish tamoyillarini amaliyotga joriy etishda muhim o'rin tutadi. Biroq ekoturizmning noto'g'ri rejalashtirilishi yoki nazoratsiz rivojlanishi ekologik muvozanatning buzilishiga, tabiiy resurslardan haddan tashqari foydalanishga hamda ekotizimlarga salbiy ta'sir ko'rsatishiga olib kelishi mumkin.

Bugungi kunda ekoturizmni rivojlantirish jarayonida ekologik muvozanatni saqlash bilan bog'liq qator muammolar mavjud. Jumladan, turistik yuklamaning me'yoridan oshishi, ekologik infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi, ekologik monitoring tizimining zaifligi hamda aholi va sayyohlar o'rtasida ekologik madaniyatning yetarli darajada shakllanmaganligi ushbu sohaning samarali rivojlanishiga to'sqinlik qilmoqda. Shu bilan birga, ekoturizmni rivojlantirishda ilmiy asoslangan yondashuvlar va kompleks boshqaruv mexanizmlarining yetishmasligi dolzarb muammo sifatida namoyon bo'lmoqda.

Mazkur maqolaning maqsadi ekologik muvozanatni saqlash sharoitida ekoturizmni rivojlantirishning dolzarb muammolarini aniqlash va ularni bartaraf etishga qaratilgan samarali yechimlarni ilmiy asosda tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot davomida ekoturizmni barqaror rivojlantirishga oid nazariy qarashlar, xalqaro tajriba va milliy amaliyot o'rganilib, ushbu sohani takomillashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqiladi.

Adabiyotlar tahlili Ekoturizm va ekologik muvozanat masalalari so'nggi yillarda turizm tadqiqotlarining eng dolzarb yo'nalishlaridan biri sifatida ilmiy adabiyotlarda keng yoritilmoqda. Xalqaro va mahalliy tadqiqotchilar ekoturizmni barqaror rivojlanish konsepsiyasining ajralmas qismi sifatida baholab, uning atrof-muhitni muhofaza qilish, iqtisodiy samaradorlik va ijtimoiy mas'uliyat bilan chambarchas bog'liqligini ta'kidlaydilar. G'arb olimlari tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda ekoturizmning asosiy maqsadi sifatida tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va biologik xilma-xillikni saqlash masalalari ilgari surilgan. Jumladan, D. Fennell ekoturizmni ekologik mas'uliyatga asoslangan sayohat turi sifatida ta'riflab, unda tabiatni asrash va mahalliy aholi manfaatlarini himoya qilish ustuvor vazifa ekanligini ko'rsatib o'tadi. R. Buckley esa ekoturizmning nazoratsiz rivojlanishi ekologik muvozanatga salbiy ta'sir ko'rsatishini qayd etib, turistik yuklamani ilmiy asosda me'yorga zarurligini asoslaydi. BMTning Jahon Turizm Tashkiloti (UNWTO) va Atrof-muhit bo'yicha dasturi (UNEP) tomonidan e'lon qilingan hisobotlarda ekoturizmning barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishdagi roli keng tahlil qilingan. Ushbu manbalarda ekoturizmni rivojlantirishda ekologik monitoring, yashil infratuzilma va ekologik ta'lim muhim omillar sifatida ko'rsatiladi. Shuningdek, mahalliy aholini turistik faoliyatga jalb etish orqali ekologik muvozanatni saqlash mumkinligi ta'kidlanadi. MDH va Markaziy Osiyo olimlari asarlarida esa ekoturizmning mintaqaviy xususiyatlari, ayniqsa, tabiiy resurslarga boy hududlarda ekologik muammolar bilan bog'liq jihatlari yoritilgan. Tadqiqotlarda ekoturizmni rivojlantirish jarayonida infratuzilmaning yetarli darajada shakllanmaganligi, ekologik madaniyatning pastligi va normativ-huquqiy mexanizmlarning samarasizligi asosiy muammolar sifatida ko'rsatiladi.

Ekoturizm tushunchasi va uning ekologik muvozanatni saqlashdagi o'rni

Ekoturizm barqaror turizm konsepsiyasining muhim tarkibiy qismi bo'lib, u asosan tabiiy hududlarda ekologik muvozanatni buzmaganda sayohat qilishni nazarda tutadi. Ekoturizmning asosiy maqsadi atrof-muhitni muhofaza qilish, biologik xilma-xillikni saqlash va mahalliy aholining ijtimoiy-iqtisodiy manfaatlarini qo'llab-quvvatlashdan iboratdir. Ushbu turizm yo'nalishi tabiatga nisbatan mas'uliyatli munosabatni shakllantirish orqali ekologik muvozanatni saqlashga xizmat qiladi.

20-Yanvar, 2026-yil

Mashhur tadqiqotchi D. Fennell ta’kidlashicha, ekoturizm nafaqat tabiiy hududlarda sayohat qilish shakli, balki ekologik ongini rivojlantirishga qaratilgan ijtimoiy mexanizm bo‘lib, u atrof-muhitni muhofaza qilish va mahalliy aholi manfaatlarini uyg‘unlashtirishni asosiy vazifa sifatida belgilaydi⁵.

Ekologik muvozanat esa tabiiy ekotizimlarning barqaror holatda saqlanishi, tirik organizmlar va atrof-muhit o‘rtasidagi muvofiqlikni anglatadi. Ekoturizm ushbu muvozanatni ta’minlashda muhim vosita bo‘lishi mumkin, biroq u faqat ilmiy asoslangan rejalashtirish va qat’iy nazorat sharoitida samarali natija beradi. R. Buckleyning fikriga ko‘ra, ekoturizm faoliyatida turistik yuklama me’yorlari hisobga olinmasa, ushbu faoliyat ekologik muvozanatga jiddiy zarar yetkazishi va tabiiy resurslarning haddan tashqari ekspluatatsiyasiga olib kelishi mumkin⁶.

Jadval 1.

Ekoturizmni rivojlantirish jarayonida yuzaga kelayotgan asosiy muammolar va ularning ekologik oqibatlari⁷

Muammo turi	Muammo mazmuni	Ekologik va ijtimoiy oqibatlari
Turistik yuklamaning oshishi	Tabiiy hududlarga tashrif buyuruvchilar sonining nazoratsiz ko‘payishi	Tuproq eroziyasi, o‘simlik qoplamining zararlanishi, hayvonot dunyosining bezovta qilinishi, biologik xilma-xillikning kamayishi
Ekologik infratuzilmaning yetishmasligi	Chiqindilarni qayta ishlash tizimining rivojlanmaganligi, ekologik toza transportning kamligi	Atrof-muhitning ifloslanishi, suv va tuproq resurslarining degradatsiyasi
Ekologik madaniyat pastligi	Aholi va sayyohlar o‘rtasida ekologik bilim va mas’uliyat yetishmasligi	Tabiatga zarar yetkazuvchi xatti-harakatlar, chiqindilarning ko‘payishi
Boshqaruv tizimidagi kamchiliklar	Normativ-huquqiy mexanizmlarning samarasizligi, monitoringning sustligi	Ekoturizm faoliyatining nazoratsiz rivojlanishi, ekologik muvozanatning buzilishi

⁵ Fennell, D. A. *Ecotourism*. London: Routledge, 2008.

⁶ Buckley, R. *Sustainable Tourism: Research and Reality*. Annals of Tourism Research, 2012.

⁷ Fennell, D. A. (2008). *Ecotourism* (3rd ed.). Routledge. Buckley, R. (2012). Sustainable tourism: Research and reality. *Annals of Tourism Research*, 39(2), 528–546. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2012.02.003> Weaver, D. B. (2001). *Ecotourism*. John Wiley & Sons. United Nations World Tourism Organization (UNWTO), & United Nations Environment Programme (UNEP). (2005). *Making tourism more sustainable: A guide for policy makers*. UNWTO. Eagles, P. F. J., McCool, S. F., & Haynes, C. D. (2002). *Sustainable tourism in protected areas: Guidelines for planning and management*. IUCN.

Mahalliy aholi ishtirokining pastligi	Ekoturistik faoliyatga mahalliy aholining yetarlicha jalb etilmasligi	Ijtimoiy norozilik, tabiiy hududlarni muhofaza qilishga qiziqishning pasayishi
--	---	---

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, ekoturizmni rivojlantirish jarayonida yuzaga kelayotgan muammolar bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lib, ularning har biri ekologik muvozanatga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Xususan, turistik yuklamaning me'yoridan oshishi tabiiy ekotizimlarning buzilishiga olib kelayotgan eng dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Bu holat tuproq eroziyasi va o'simlik qoplamining yemirilishi orqali tabiiy hududlarning degradatsiyasiga sabab bo'lmoqda.

Ekologik infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi esa ekoturizmning barqaror rivojlanishiga jiddiy to'sqinlik qilmoqda. Chiqindilarni boshqarish tizimining yo'qligi va ekologik toza transport vositalarining kamligi atrof-muhitning ifloslanish darajasini oshirmoqda. Shu bilan birga, ekologik madaniyatning pastligi natijasida sayyohlar va aholi tomonidan tabiatga nisbatan mas'uliyatsiz munosabat kuzatilmoqda.

Bundan tashqari, normativ-huquqiy va tashkiliy boshqaruv mexanizmlarining yetarli darajada samarali emasligi ekoturizmni nazorat qilish imkoniyatlarini cheklamoqda. Mahalliy aholi ishtirokining pastligi esa ekoturizmning ijtimoiy barqarorligini pasaytirib, ekologik muammolarni yanada kuchaytiruvchi omil sifatida namoyon bo'lmoqda. Xulosa

XULOSA

Ushbu maqolada ekologik muvozanatni saqlash sharoitida ekoturizmni rivojlantirishning dolzarb muammolari va ularni bartaraf etish yo'llari ilmiy tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, ekoturizm nafaqat iqtisodiy daromad manbai, balki tabiiy resurslarni muhofaza qilish, biologik xilma-xillikni saqlash va mahalliy aholi farovonligini oshirishda muhim vosita hisoblanadi.

Ekoturizmni rivojlantirish jarayonida yuzaga keladigan asosiy muammolar qatoriga: turistik yuklamaning me'yoridan oshishi, ekologik infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi, ekologik madaniyat pastligi, normativ-huquqiy mexanizmlarning samarador emasligi va mahalliy aholi ishtirokining pastligi kiradi. Bu muammolar ekologik muvozanatning buzilishiga, tabiiy hududlarning degradatsiyasiga va ekologik xavfsizlikka salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Shuningdek, maqolada ekoturizmni barqaror rivojlantirish bo'yicha yechimlar ham taklif etildi. Ular orasida ekologik ta'lim va targ'ibotni rivojlantirish, ekologik monitoring va boshqaruv tizimini kuchaytirish, yashil infratuzilmani joriy etish, mahalliy aholini faol jalb etish va xalqaro tajribani milliy sharoitga moslashtirish kabi chora-tadbirlar mavjud. Ushbu yechimlar amalga oshirilsa, ekoturizm iqtisodiy foyda va ekologik barqarorlikni uyg'unlashtirgan holda rivojlanishi mumkin. Umuman olganda, maqola natijalari ekoturizm sohasida faoliyat yurituvchi mutaxassislar, ilmiy tadqiqotchilar va talabalarga ekologik muvozanatni saqlash bo'yicha amaliy va ilmiy jihatdan foydali bo'lishi mumkin. Barqaror ekoturizm rivoji nafaqat tabiiy resurslarni saqlashga, balki mahalliy jamoalarning ijtimoiy-iqtisodiy farovonligini oshirishga ham xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Eagles, P. F. J., McCool, S. F., & Haynes, C. D. (2002). *Sustainable tourism in protected areas: Guidelines for planning and management*. IUCN.
2. Fennell, D. A. (2008). *Ecotourism* (3rd ed.). Routledge.
3. Buckley, R. (2012). Sustainable tourism: Research and reality. *Annals of Tourism Research*, 39(2), 528–546. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2012.02.003>
4. Weaver, D. B. (2001). *Ecotourism*. John Wiley & Sons.
5. United Nations World Tourism Organization (UNWTO), & United Nations Environment Programme (UNEP). (2005). *Making tourism more sustainable: A guide for policy makers*. UNWTO.

